

Explaining the Teacher's Character Based on the Moral Value of Good Temperament: Educational Implications

Masoumeh Kasaei¹, Seyed Jalal Hashemi^{2*}, Nasrin Ghanbari³

1. PhD Student, Department of Educational Sciences, Ar.C., Islamic Azad University, Arak, Iran

2. Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

3. Department of Educational Sciences, YI.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

ABSTRACT

Received: 29 May 2025

Accepted: 18 Sep 2025

Available Online: 22 Dec 2025

Keywords

desirable good temperament,
Qur'anic model, educational
implications, teacher's character

This study aimed to explain the teacher's character based on the moral value of ḥusn al-khuluq (good temperament) and to infer its educational implications. To achieve this objective, the methods of conceptual analysis, grounded theory, and inferential analysis were used. The findings, based on narrations, showed that the causal factors influencing the realization of desirable good temperament include perfectionism, divine mercy, a record of faith, and God-pleasing piety. Furthermore, the contextual conditions facilitating good temperament in teachers consist of propriety in speech, sociability, and good manners. On the other hand, intervening and mediating factors in this regard were identified as cheerfulness, observing verbal courtesy, and constructive interaction with others. Teachers' strategies for cultivating desirable good temperament were categorized into various dimensions such as gratitude, continuous effort, generosity, truth-centered speech, supporting the family, observing verbal propriety, eloquence, balanced humor, sociability, patience and tolerance, anger control, forgiveness, kindness, humility, protecting others' dignity, confidentiality, gentleness, courteous behavior, affection toward fellow humans, and maintaining family ties. The positive outcomes of good temperament in teachers included achieving complete faith, enhancing spiritual records, gaining social credibility, increased livelihood, prosperity, and longevity. Subsequently, using inferential analysis, a conceptual model of education for desirable good temperament was designed and explained. The educational principles of this model comprised divine mercy, divine affection, divine justice, divine knowledge and comprehensive understanding, faith and righteous deeds, pursuit of perfection, human dignity, and belief in the afterlife. Moreover, effective educational methods for fostering good temperament in human beings were extracted and elaborated. By providing a systematic framework, this study has taken a step toward outlining an ideal model of teachers' professional ethics based on Islamic teachings.

How to cite:

Kasaei, M., Hashemi, S. J., & Ghanbari, N. (2025). Identifying the Dimensions and Components Explaining Strategic Thinking Capability and Effective Organizational Management in the Eight Municipal Districts of Ahvaz Metropolis. *Study and Innovation in Education and Development*, 5(4), 1-22.

* Corresponding Author:

Dr. Seyed Jalal Hashemi

E-mail: J.hashemi@scu.ac.ir

© 2025 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

The present study sought to explain the teacher's character based on the moral value of ḥusn al-khuluq (good temperament) and to infer its educational implications, drawing on Qur'anic teachings and narrations. Islam is a comprehensive and all-encompassing religion that supervises all aspects of human life—economic, social, political, governmental, and especially educational. It is viewed as a divine program for human life, which is why every specialist in any discipline is inevitably involved with Islamic viewpoints (1). In Islamic thought, good temperament is not merely an external virtue but the essence and summit of faith; as Imam 'Ali stated, "The peak of faith is good character and adorning oneself with truthfulness." Imam al-Ṣādiq similarly emphasized that God rewards good temperament as He rewards a warrior who strives night and day (2). This indicates that ethical virtues are central to the spiritual development of humans, enabling them to approach God, gain peace of mind, extend lifespan, strengthen social relationships, and remove enmity. Ethics, from this perspective, is the science of good and bad dispositions and their causes and effects, aiming to cultivate virtues and eliminate vices (3). Since humans cannot overcome the vast material and spiritual challenges of life alone, they must gain others' cooperation; those who lack the ability to attract support are doomed to failure (4). The concept of ḥusn al-khuluq, widely emphasized in the Qur'an and hadith, literally denotes soft-heartedness, pleasant speech, and cheerfulness toward others (5), and is considered an inner beauty analogous to physical beauty (6). The Qur'an describes the Prophet as having "an exalted character" (Q 68:4), and classical lexicographers defined khuluq as the inner form of humans (7). Building on these foundations, this research aimed to conceptualize the teacher's professional character based on this moral value, viewing teachers as key agents of ethical cultivation in society.

Methodologically, this study adopted a textual grounded theory approach, complemented by conceptual and inferential analysis, to discover the nature of teacherly good temperament within Islamic sources. Two central exploratory questions guided the analysis: (a) what is the teacher's character based on good temperament according to narrations, and (b) what are its stages and processes in Islamic sources. Data were gathered from Qur'anic verses and hadiths thematically related to good temperament, selected through theoretical sampling until saturation. Three-stage coding (open, axial, and selective) was employed to derive conceptual categories, after which an inferential approach was used to extract educational goals, principles, methods, and content from the discovered model. The findings identified several causal factors enabling the realization of

good temperament: striving for perfection, divine mercy, a record of faith, and God-pleasing piety. Contextual factors included propriety of speech, sociability, and general good manners. Intervening and mediating conditions involved cheerfulness, verbal courtesy, and constructive social interactions. Teacher strategies for cultivating good temperament encompassed gratitude, continuous effort, generosity, truth-centered speech, supporting family, eloquence, balanced humor, patience, anger control, forgiveness, kindness, humility, confidentiality, and maintaining family ties. Positive consequences were reported as complete faith, spiritual elevation, social credibility, increased sustenance, prosperity, and longevity. Based on these, the study devised a conceptual model of teacher character education aligned with Islamic values.

The educational principles inferred from this model were anchored in core Islamic beliefs and values. The first principle, divine mercy, asserts that lenience and forgiveness toward others attract God's mercy, encouraging teachers to overlook others' mistakes just as they hope God will forgive theirs (13). The Qur'an (3:159) underscores this, stating that the Prophet's soft-heartedness was by God's mercy and that harshness would have driven people away. The second principle, divine affection (*moddat*), builds on verses describing God as *al-Wadūd* (loving and kind) and highlights that expressing affection and forgiveness toward others invites divine love (14). Imam 'Ali noted that good temperament engenders love and strengthens bonds (15). The third principle, divine justice, emphasizes that all humans are equal before God and none is superior except by piety, as stated in Qur'an 49:13, and thus arrogance or oppression contradicts good temperament (13). The fourth principle, God's seeing and hearing, reminds teachers that God witnesses all actions, motivating them to refrain from sin and mistreatment and to practice good behavior (16, 17). The fifth principle, faith and righteous deeds, underlines that ethical values are eternal and shape the soul's essence, urging teachers to follow virtues and avoid the evil-prompting self (15). The sixth principle, perfection-seeking, views humans as innately inclined toward ultimate perfection, achievable through self-purification and spiritual striving, seeing themselves as God's trustees responsible for their own and others' welfare (15). The seventh principle, human dignity, holds that humans are uniquely honored by God (Q 17:70) and must respect themselves and others, avoiding any behavior—including bad temper—that undermines dignity (13, 18). The eighth principle, belief in the afterlife, asserts that viewing the world as transient and humans as destined for eternal return fosters detachment from worldly greed and conflicts that breed bad temper (3, 15, 19). These eight

principles formed the value-ethical backbone of the model, linking theological foundations to practical moral conduct.

From these principles, the study derived educational methods and strategies for nurturing good temperament in teachers and students. The inferential analysis showed that instilling divine mercy necessitates training teachers to lead with forgiveness, patience, and emotional support, fostering an environment where students feel valued and safe. Cultivating divine affection requires modeling empathy, verbal kindness, and social warmth to strengthen interpersonal bonds and trust. Applying divine justice calls for promoting fairness, humility, and respectful classroom interactions, discouraging favoritism or authoritarianism. Reinforcing belief in God's omniscience entails developing teachers' mindfulness of God's presence, thereby enhancing their ethical self-regulation. Strengthening faith and righteous deeds emphasizes character education, moral reflection, and self-knowledge as routes to ethical resilience. Supporting perfection-seeking involves guiding teachers in personal growth, goal-setting, and intrinsic motivation toward excellence. Affirming human dignity necessitates respectful treatment, positive discipline, and recognition of each learner's worth. Finally, reinforcing belief in the afterlife requires teaching the transience of worldly rewards and the lasting value of virtuous deeds. Collectively, these methods bridge abstract theological values with actionable pedagogical practices, positioning teachers as role models of ethical conduct who influence students' moral development by example and guidance (8-12).

This study makes a significant theoretical contribution by integrating scattered Islamic teachings on ethics into a coherent model of teacher character education. It moves beyond treating ethics as a set of rules to portray it as an internalized disposition grounded in faith, spirituality, and humanistic responsibility. The model shows that good temperament is not an optional adornment but the axis of teachers' professional and spiritual identity, shaping their relationships with students, colleagues, and society. It demonstrates that ethical virtues like mercy, love, justice, and dignity are not only moral imperatives but also pedagogical assets that enhance classroom climate, student engagement, and holistic development. Furthermore, it suggests that ethical education must transcend cognitive instruction to encompass emotional and behavioral cultivation through modeling, habituation, and experiential learning. This has profound implications for teacher training curricula, which should integrate ethical-spiritual development alongside pedagogical and content knowledge. By rooting teacher character formation in Islamic

ethics, the study offers a culturally authentic and spiritually enriching framework for educational practice in Muslim contexts.

In conclusion, this research highlights that advancing moral virtues such as good temperament can elevate teachers to a level surpassing even angels, as emphasized in Islamic tradition. These virtues play a foundational role in teachers' spiritual and emotional cultivation, guiding them to fulfill their duties conscientiously, face life's complexities with resilience, and uphold human dignity. Ethical virtues empower teachers to perform demanding and critical tasks without compromising their conscience, fostering inner peace and accountability before God. Since Islam is a social religion rich in collective ideals, teachers must serve as moral exemplars who embody compassion, justice, and dignity in their daily conduct. The conceptual model developed here offers a systematic framework for embedding these values into teacher education, aiming to nurture educators who are not only knowledgeable but also virtuous, merciful, and spiritually attuned guides for future generations.

تبیین منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق: استنتاج تربیتی

معصومه کسائی^۱، سیدجلال هاشمی^{۲*}، نسرين قنبری^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

۲. گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

۳. گروه علوم تربیتی، واحد یادگار امام خمینی(ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۷

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی

حسن خلق مطلوب، الگوی

قرآنی، دلالت های تربیتی،

منش معلمی

این پژوهش با هدف تبیین منش معلمی بر اساس ارزش اخلاقی "حسن خلق" و استنتاج دلالت های تربیتی آن انجام شد. برای دستیابی به این هدف، از روش های تحلیل مفهومی، نظریه پردازی داده بنیاد و تحلیل استنتاجی استفاده شد. یافته های پژوهش مبتنی بر روایات نشان داد که عوامل علی مؤثر در تحقق حسن خلق مطلوب شامل کمال طلبی، رحمت الهی، کارنامه ایمانی و تقوای خداپسندانه است. همچنین، شرایط زمینه ساز حسن خلق در معلمان عبارتند از: آداب گفتار، مردم داری و خوش اخلاقی. از سوی دیگر، عوامل واسطه ای و مداخله گر در این زمینه شامل خوش رویی، رعایت ادب کلام و تعامل سازنده با دیگران شناسایی شد. راهبردهای معلمان برای پرورش حسن خلق مطلوب نیز در ابعاد گوناگونی مانند سپاسگزاری، تلاش مستمر، سخاوت، گفتار حق محور، حمایت از خانواده، رعایت ادب گفتار، خوش زبانی، مزاج متعادل، مردم داری، صبر و تحمل، کنترل خشم، بخشندگی، مهرورزی، فروتنی، حفظ آبروی دیگران، رازداری، نرم خویی، خوش برخوردی، محبت به هموعان و صلہ رحم دسته بندی شد. پیامدهای مثبت حسن خلق در معلمان نیز شامل تحقق ایمان کامل، ارتقای کارنامه معنوی، اعتبار اجتماعی، افزایش روزی، آبادانی و عمر طولانی برشمرده شد. در ادامه، با به کارگیری روش تحلیل استنتاجی، الگوی مفهومی آموزش حسن خلق مطلوب طراحی و تبیین گردید. اصول تربیتی این الگو مشتمل بر رحمت الهی، مودت پروردگاری، عدالت خداوند، علم و ادراک کامل الهی، ایمان و عمل صالح، کمال جویی، کرامت انسانی و باور به معاد است. همچنین، روش های تربیتی مؤثر در پرورش حسن خلق در انسان ها استخراج و تشریح شد. این پژوهش با ارائه چارچوبی نظام مند، گامی در جهت ترسیم الگوی مطلوب اخلاق حرفه ای معلمان بر پایه آموزه های اسلامی برداشته است.

شیوه ارجاع دهی:

کسائی، معصومه،، هاشمی، سیدجلال،، و قنبری، نسرين. (۱۴۰۴). تبیین منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق: استنتاج تربیتی. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۵(۴)، ۲۲-۱.

نویسنده مسئول:

دکتر سیدجلال هاشمی

پست الکترونیکی: J.hashemi@scu.ac.ir

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

دین مقدس اسلام دارای نظامی فراگیر و شامل است. به نحوی که هر متخصص متعهد و منصفی از هر فنی، به نحوی با نظرات دین اسلام سروکار دارد. چرا که اسلام همانند دیگر ادیان الهی بر تمام شئون انسانی اعم از اقتصاد، اجتماع، سیاست، حکومت، ... و به خصوص حوزه تعلیم و تربیت اشراف دارد. سرّ این واقعیت به طور اجمال این است که، اساساً دین را برنامه زندگی بشر دانسته‌اند (1).

امام علی(ع) می‌فرماید: رَأْسُ الْإِيمَانِ حُسْنُ الْخُلُقِ وَ التَّحَلُّی بِالْصَّدَقِ. سرآمد تمام وظایف اخلاقی برای افراد با ایمان این است که خود را به صفات حمیده و اخلاق پسندیده متصف و متخلق سازند و خویشان را به زیور راستی و راستگویی بیارایند. امام صادق(ع) درباره اهمیت دادن اسلام به حسن خلق و پاداش آن فرموده است: خداوند به بنده خود در مقابل حسن خلق پاداشی می‌دهد همانند اجر مجاهد راه خود که روز و شب در فعالیت و کوشش باشند. خداوند انسان را زیبا و نیکو آفرید، اما این انسان است که باید اخلاق شایسته کسب کند و خود را به زیور آن بیاراید. حسن خلق، موجب قرب انسان به خداوند، آرامش روحی، طولانی شدن عمر، غلبه بر مشکلات، ایجاد اراده قوی، در جهت اراده الهی، محبت به خداوند، توان روحی، فزونی یافتن دوستان، تحکیم روابط اجتماعی، لذت بخش شدن زندگی، تعالی روابط زوجین، جذب دل‌ها، کینه زدایی، افزایش روزی، اصلاح دشمنان، ایجاد صلح و امنیت و سعادت‌مندی در هر دو سرا می‌شود (2).

بنابراین اهمیتی که اسلام برای اخلاق حمیده قایل است، هیچ مکتب و مذهبی آن اهمیت را نداشته و نخواهد داشت. اسلام پاداش هر عمل شایسته را مبتنی به حسن خلق می‌داند. به همین دلیل اخلاق را به دو بخش تقسیم می‌کنند؛ ملکاتی که سرچشمه پدید آمدن کارهای نیکو است و اخلاق خوب و ملکات فضیله نامیده می‌شود و آن‌ها که منشأ اعمال بد است و به آن اخلاق بد و ملکات رذیله می‌گویند. پس اخلاق علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید و به تعبیر دیگر، سرچشمه های اکتساب این صفات نیک و راه مبارزه با صفات بد و آثار هر یک را در فرد و جامعه مورد بررسی قرار می‌دهد (3). انسان به تنهایی نمی‌تواند به جنگ مشکلات مادی و معنوی و سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و مانند آن برود، زیرا مشکلات فراتر از نیرو و توان انسان اند. در صورتی در این نبرد نابرابر پیروز خواهد شد که بتواند از نیروی دیگران هم استفاده کند و کسانی که توانایی جذب نیرو و کمک دیگران را نداشته باشند و به تنهایی به استقبال این خطرات بروند محکوم به شکست خواهند بود (4).

حسن خلق موضوعی است که در قرآن و روایات بسیار مورد تاکید قرار گرفته و همواره خواسته شده است که با دیگران با اخلاق نیکو برخورد شود. حُسْنُ خُلُقٍ (به عربی: حسن الخلق) ترکیب اضافی به معنای نرم‌خویی و خوش‌گفتاری و گشاده‌رویی در برخورد با دیگران است (5). یا حسن ظاهری با زیبایی و تناسب همه اعضا محقق می‌شود، حسن خلق که زیبایی باطنی است نیز با زیبایی همه صفات و اخلاق محقق می‌شود (6). خداوند در آیه ۴ سوره قلم می‌فرماید: «وَأَنْكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ»؛ «و تو اخلاق عظیم و برجسته

ای داری». «خُلُق» (بر وزن افق) مفرد است، و با خلق (بر وزن قفل) یک معنی دارد، و به طوری که از مفردات راغب استفاده می شود با خَلْق (بر وزن حَلَق) ریشه مشترک دارد منتها «خَلَق» به صفات ظاهری گفته می شود، و «خُلُق» و «خُلُق» به صفات درونی. بعضی از ارباب لغت «خُلُق» و «خُلُق» را به معنی دین و طبیعت و سجیه تفسیر کرده اند و آن را صورت باطنی انسان می دانند (7). بر اساس مطالب ارائه شده، هدف اصلی این پژوهش، تبیین منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلقی است.

روش پژوهش

با به کارگیری روش شناسی پژوهش نظریه پردازی داده بنیاد متنی، مطالعه حاضر می کوشد منش معلمی حسن خلق را با کاوش در منابع اسلامی کشف و ارائه نماید. مطابق این روش شناسی، در گام نخست و در بررسی روایات دال بر حُسن خلق دو پرسش کلی کانونی و فرایندی در میان گذاشته می شود و کار اکتشافی [کشف الگو یا نظریه] آغاز می گردد. پرسش نخست عبارت از این است که مطابق روایات منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق چیست و چگونه مطرح و آشکار شده است؛ و پرسش فرایندی عبارت از این است که گام ها و مراحل حسن خلق در منابع اسلامی کدامند؛ و اصطلاحاً فرایند حسن خلق در منابع اسلامی چگونه است. همچنین بر پایه سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی در این روش تحقیق، پرسش هایی مطرح و در فرایند پژوهش پاسخ داده خواهند شد که جهت عدم اطاله کلام در اینجا ذکر نمی گردند ولی در بخش پرسش های پژوهش آورده می شوند. برآیند این مرحله، کشف منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق بر اساس آیات است. سرانجام با بهره گیری از رویکرد استنتاجی در پژوهش حاضر، هم با نگاه به الگوی کشف شده و هم با نظر به نتایج تحلیل مبانی و تحلیل مفهوم در مرحله نخست، دلالت های تربیتی از جمله اهداف، اصول، روش ها و محتوای تربیتی این الگو برای تعلیم و تربیت اسلامی استخراج و تبیین شده است.

یافته ها

در این پژوهش، با توجه به اینکه هدف مطالعه منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق و تبیین دلالت های تربیتی آن است برای دستیابی به آیات، پژوهشگر بعد از مفهوم شناسی و تحلیل مفهومی حسن خلق، کلیه که ربط و نسبتی چه از لحاظ مفهومی و لفظی و چه از نظر معنایی و مضمونی با مفهوم حسن خلق دارند را انتخاب می نماید سپس برای پر کردن شکاف در ارائه نظریه و برای جمع آوری داده های لازم به شیوه انتخابی از نمونه گیری نظری نیز استفاده می شود تا گردآوری داده ها به مرحله اشباع نظری برسد و فرایند نمونه گیری نظری خاتمه یابد. در پژوهش حاضر از آیات و روایات متعددی برای گردآوری داده ها و آگاهی از مفهوم و الگوی حسن خلق در منابع اسلامی استفاده شده است. قسمت پایانی این پژوهش با رویکرد و روش پژوهش تحلیلی و استنتاجی انجام شده است.

پس از کدگذاری باز و کدگذاری محوری، کدگذاری انتخابی صورت گرفت که نتایج در جداول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱: کدگذاری انتخابی و مفهوم سازی عوامل علی حسن خلق در معلمان بر اساس روایات

نیل به کمال	مقرب ترین انسان در قیامت به پیامبر
رحمت خداوند	جهاد با نفس و برای خدا
کارنامه مومن	سوء خلق گناهی نابخشودنی، مقرب ترین انسان در قیامت به پیامبر
تقوی الهی	کسب تعلیم الهی، زینت اسلام

جدول ۲: کدگذاری انتخابی و مفهوم سازی شرایط زمینه‌ای حسن خلق در معلمان بر اساس روایات

آداب سخن	حسن گفتار
مردم داری	عفو و گذشت، سخاوت
خوش اخلاقی	حوصله و تحمل، نرم خویی

جدول ۳: کدگذاری انتخابی و مفهوم سازی شرایط واسطه‌ای و مداخله گر حسن خلق در معلمان بر اساس روایات

خوش رویی	مزاح، صبور بودن، سخاوت، سخن حق، نرم خویی و متانت، پیوند و بخشش
آداب سخن	پرهیز از پرحرفی، سخن درست
مردم داری	خوش رویی، مردم داری، شرم و حیا، صله رحم، مدارا و یاری خانواده

جدول ۴: کدگذاری انتخابی و مفهوم سازی راهبردهای معلمان در حسن خلق مطلوب بر اساس روایات

شکرگذاری و تلاش	شکرگزاری از نعمت های الهی و تلاش برای رسیدن به آنها
سخاوت	رعایت سخاوت، بخشش، سخاوت‌مندی و انفاق و یاری محرومان و نیازمندان
سخن حق	گفتن سخن حق، تبعیت از سخن راست و درست و حق
یاری خانواده	کمک و یاری خانواده، همسر و فرزندان
آداب سخن، حسن گفتار، مزاح	رعایت آداب سخن، حسن گفتار، دوری از پرحرفی، اعتدال در سخن، مزاح در گفتار، پرهیز از چاپلوسی
مردم داری، حوصله و تحمل، مهار	مردم داری، حوصله و تحمل، مهار خشم، پذیری، سعه، انعطاف
بخشش و محبت، تواضع و خاکساری	احساس مهر، محبت به مردم، ملاطفت، عفو و گذشت
حفظ آبرو، رازداری، نرم خویی، خوش رویی، محبت به دیگران	حفظ آبرو، رازداری، شرم و حیا برخورد نرم، و سخت پاکیزه، خوشرویی و دیدار نمایی
صله رحم	نیکی به همسایگان و خویشاوندان و صله رحم

جدول ۵: کدگذاری انتخابی و مفهوم سازی پیامدهای حسن خلق در معلمان بر اساس روایات

ایمان کامل	مقرب ترین انسان در قیامت به پیامبر
کارنامه مومن	ورود به بهشت، آسان کردن حساب، آمرزش گناهان، حسنه و دوری از عذاب
اعتبار اجتماعی	جلب محبت و دوستی
ازدیاد روزی	زندگی گوارا
آبادی سرزمین ها و طول عمر	برطرف کردن مشکلات

الگوی مفهومی آموزش منش معلمی مبتنی بر ارزش اخلاقی حسن خلق مطلوب (استنتاج دلالت های

تربیتی)

بر اساس اهداف و ارزش های دینی در هریک از ابعاد یا ساحت های بدنی، شناختی، عاطفی و رفتاری به علاوه، تربیت دینی به روش های برگرفته از دین و احکام و قوانین دینی و یا شیوه های مورد تأیید دین نظر دارد و به گرایش ها، احساسات، عواطف و هیجانات فرد جهت می بخشد (8).

فرایند ساخت و پرداخت افکار اخلاق، اعمال خدا محورانه مطابق با آموزه های اسلامی است. هرگونه اقدام هدایت گرانه ای که به منظور ایجاد ابقا و اکمال استعدادهای ادراکی، میلی، ارادی و عملی مربی در چهار حوزه ارتباط باخدا، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران و ارتباط با جهان هستی بر مبنای قرآن و سنت و عقل به سوی هدف غایی قرب مطلق الهی انجام پذیرد را تربیت اسلامی گویند (9). تربیت اسلامی (تربیت دینی) شناخت خدا به عنوان رب یگانه انسان و جهان و برگزیدن او به عنوان رب خویش و تن دادن به ربوبیت او و تن زدن از ربوبیت غیر خداست (10).

مفهوم حسن خلق در سنت اسلامی، در دو دلالت خاص و عام به کار می رود. در معنای خاص، حسن خلق بر فضائل اخلاقی ناظر بر مدارا و حسن معاشرت با مردم دلالت دارد و در معنای عام، مراد از آن، مجموعه تمامی رفتارهای نیکو و اخلاق پسندیده است. حسن خلق، به معنای نرم خویی، پاکیزه گفتاری، گشاده رویی و منش زیبا و با دیگران پاکیزه برخورد کردن است (11).

تربیت به عنوان فرایندی که نتیجه آن صرفاً در مقام عمل روشن می شود، دارای وجهه ای کاملاً عملی و کاربردی است. از این جهت، هرگونه تلاش نظری در چارچوب مفهومی باید ناظر به فواید عملی باشد. در این میان نقش مبدل های نظری به عملی و انتقال دهنده ها روشن می شود. تبلور مفهوم مبدل در ماهیت اصل تربیتی، به عنوان آخرین مرحله نظر و سرآغاز اولین مرحله عمل تربیتی، مهم ترین نقشی است که ضرورت وجود اصول را در نظام تربیتی تبیین می کند (12). در این قسمت به استنتاج اصول تربیتی حسن خلق مطلوب در انسان از مبانی هستی شناسانه، معرفت شناسانه و انسان شناسانه و ارزش شناسانه حسن خلق مطلوب می پردازیم و اصول تربیتی از هریک از آنان استنتاج می گردد.

اصل ۱: رحمت خداوند

از صفاتی که تاثیر بسزایی بر حسن خلق دارد رحمت و بخشندگی خداوند است که در صفات رحمان، رحیم، و ذوافضل بودن خداوند تجلی می یابد وقتی انسانی خداوند را داشتن چنین صفاتی می شناسد، سعی می کند خود از خطاها و اشتباهات دیگران چشم پوشی کند تا خداوند نیز از گناهان او بگذرد. چشم پوشی از خطاها و اشتباهات دیگران از علامت های خوش اخلاقی است.

تبیین اصل: وقتی سخن از جلب رحمت به عنوان عاملی برای نیک خویی گفته شده است در بردارنده همه این معانی و

مفاهیم است. هرگاه این گونه عمل کردیم چنان که پیامبر (ص) به عنوان سرمشق عمل کرده و این راه را پیموده است می توانیم امیدوار شویم که از عنایت و رحمت خاص الهی برخوردار شده و به نیک خویی دست یابیم (13).

اللّٰهُ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ » (آل عمران : ۱۵۹) ، پس به برکت رحمت الهی، با آنان نرمخو و پر مهر، شدی و اگر تندخو و سختدل پیرامون تو پراکنده می‌شدند، پس از آنان در گذر و برایشان آموزش بخواه و در کارها با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می‌دارد.

جدول ۶: استنتاج اصل اول حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، حسن خلق مطلوب یک رحمت و هدیه ایی الهی محسوب می‌شود.
گزاره واقع نگر مبنایی	حسن خلق در صفات رحمان، رحیم، و ذو فضل بودن خداوند تجلی می‌یابد وقتی انسانی خداوند را داشتن چنین صفاتی می‌شناسد، سعی می‌کند خود از خطاها و اشتباهات دیگران چشم پوشی کند تا خداوند نیز از گناهان او بگذرد.
گزاره هنجاری	نرمش با مردم یک هدیه الهی است. افراد خشن و سختگیر نمی‌توانند مردم داری کنند.

جدول ۷: استنتاج روش از اصل اول رحمت خداوند

گزاره تجویزی	مردم داری و رهبری و مدیریت صحیح با عفو و عطاوت زمینه ساز دریافت رحمت الهی می‌باشد.
گزاره واقع نگر مصداقی	صبر و شکیبایی در طی طریق به عنوان زمینه رحمت و بستری برای نیک خوبی می‌باشد.
گزاره تجویزی روشی	داشتن عفو و بخشش، عطاوت و مهربانی و صبر و شکیبایی در برخورد با مردم.

اصل ۲: مودت الهی

خداوند متعال در چند آیه خود را با این صفت معرفی کرده و دوستی و محبت خود به بندگان را نشان داده است. برای نمونه فرموده اند وَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (هود: ۹۰)؛ و از پروردگار خود آمرزش بخواهید، سپس به درگاه او توبه کنید که پروردگار من مهربان و دوستدار بندگان است.

تبیین اصل: کلمه ودود بر وزن فعول از اسمای خدای تعالی است و از ماده ود اشتقاق یافته و کلمه ود با کلمه (حب) به یک معنا است الا اینکه از موارد استعمال این دو کلمه بر می‌آید که «ود نوع خاصی از حب است و آن حبی است که آثار و پی آمدهایی آشکار دارد، مثل، الفت و آمد و شد و احسان اگر خدای تعالی را ودود خوانده به همین جهت است که او بندگان خود را دوست می‌دارد و آثار محبت خود را با افاضه نعمت هایش آنان ظاهر می‌سازد آن هم چه نعمت هایی که هیچ کس نمی‌تواند عدد آن‌ها را بشمارد، هم چنان که خودش فرمود: «وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا» (النحل: ۱۸)؛ پس به این دلیل خدای تعالی نسبت به انسانها ودود است (13).

از پروردگارتان آمرزش بخواهید و آنگاه روی توبه به بارگاه او بیاورید. به باور برخی منظور این است که برای لغزش‌ها و گناهان گذشته آمرزش بخواهید و برای آینده تصمیم بگیرید که هرگز گناه نکنید. و به باور برخی دیگر منظور این است که از خدا آمرزش بخواهید و به همان حال زندگی را ادامه دهید. و پاره ای می‌گویند: در آشکار و نهان از خدا آمرزش بخواهید و در ژرفای جان از گناهان و لغزشها پشیمان باشید.

إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ به راستی که خدای من نسبت به بندگان خود مهربان است از این رو تو به آنان را می‌پذیرد و از گناهانشان می‌گذرد و آنان را دوست می‌دارد و منافع آنان را می‌خواهد (14).

حضرت علی (ع) کسب محبت را پیامد حسن خلق برشمرده‌اند. آن حضرت در روایت دیگری حسن خلق را باعث محبت و تأکید کننده مودت دانسته و فرموده‌اند حسن خلق باعث محبت و تأکید کننده مودت است. حسن خلق زمینه اظهار محبت را فراهم می‌سازد و از آنجا که دوستی وقتی ابراز شود تأثیر شگرفی بر تداوم ارتباطها دارد و موجبات سازگاری هرچه بیشتر را فراهم می‌کند (15).

جدول ۸: استنتاج اصل دوم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، خود را دوست می‌دارد و آثار محبت خود را با افاضه نعمت هایش آنان ظاهر می‌سازد آن هم چه نعمت‌هایی که هیچ کس نمی‌تواند عدد آن‌ها را بشمارد.
گزاره واقع نگر مبنایی	در آشکار و نهان از خدا آموزش خواستن و در ژرفای جان از گناهان و لغزش‌ها پشیمان شدن.
گزاره هنجاری	انسان می‌بایست از پروردگار خود آموزش بخواهد، سپس به درگاه او توبه کند زیرا که پروردگار مهربان و دوستدار بندگان است.

جدول ۹: استنتاج روش از اصل دوم مودت الهی

گزاره تجویزی	پشیمانی از لغزش‌ها و گناهان و توبه به درگاه خداوند
گزاره واقع نگر مصداقی	مهربانی و الفت در روابط اجتماعی و بخشش و گذشت خطاهای آنان زمینه ساز مودت الهی می‌باشد.
گزاره تجویزی روشی	آموزش خواستن از خداوند و ابراز محبت و الفت به دیگران در روابط اجتماعی

اصل ۳: عدل الهی

عدل جزایی سبب ترس از مقام و عذاب خداوند و مانع از گناه و سوء خلق شده و سبب می‌شود انسان هر چه بیشتر به سمت اطاعت خداوند که یکی از مصادیق آن حسن خلق است حرکت کند. پس عدل از جمله صفاتی است که شناخت و اعتقاد راسخ به آن سبب بروز رفتارهای زیبای اجتماعی می‌شود. عدل الهی به این معنی است همه انسان‌ها در پیشگاه خداوند از هر جهت یکسان و برابرند و هیچ انسانی نزد او بر دیگری به تقوا خداوند در قرآن کریم ندای تساوی در آفرینش را سر داده است، آنجا که می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (حجرات: ۱۳)؛ ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم، و شما را ملت و قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست. بی تردید خداوند دانای آگاه است.

تبیین اصل: مردم از این جهت که مردمند همه با هم برابرند و هیچ اختلاف و فضیلتی در بین آنان نیست غرض از اختلافی که در خلقت بشر قرار داده شده، این است که یکدیگر را بشناسند... نه اینکه به یکدیگر تفاخر کنند، یکی به نسب خود بی‌الد یکی به سفیدی پوستش فخر بفروشد... و یکی بر دیگری استعلا و بزرگی بفروشد (13).

جدول ۱۰: استنتاج اصل سوم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، همه انسان‌ها در پیشگاه خداوند از هر جهت یکسان و برابرند و هیچ انسانی نزد او بر دیگری برتری ندارد.
گزاره واقع نگر مبنایی	مردم از این جهت که مردمند همه با هم برابرند و هیچ اختلاف و فضیلتی در بین آنان نیست غرض از اختلافی که در خلقت بشر قرار داده شده، این است که یکدیگر را بشناسند... نه اینکه به یکدیگر تفاخر کنند.
گزاره هنجاری	انسان خود را برتر از دیگران نمی‌بیند تا بخواهد در مقابل دیگران فخر فروشی کند یا کسی زیر بار استکبار و ظلم خود له کند و بر عکس سعی کند با دیگران در نهایت تواضع و ادب برخورد کند.

جدول ۱۱: استنتاج روش از اصل سوم عدل الهی

گزاره تجویزی	اعتقاد به عدل الهی و در برخورد با دیگران مغرور نشدن. برخورد مغرورانه نکردن از مصادیق اخلاق خوش است.
گزاره واقع نگر مصادقی	جواب نامهربانی و بداخلاقی افراد را با ملایمت و مهربانی دادن و در برخورد با دیگران عادلانه رفتار کردن.
گزاره تجویزی روشی	داشتن ترس از مقام و عذاب خداوند و به طبع آن عدم گناه و سوء خلق و سبب می‌شود انسان هر چه بیشتر به سمت اطاعت خداوند که یکی از مصادیق آن حسن خلق است حرکت کند.

اصل ۴: سمیع و بصیر بودن خدا

اعتقاد به اینکه خداوند هم می‌بیند هم می‌شنود باعث می‌شود که انسان هر لحظه حضور خدا را هنگام انجام عملی احساس کند و در رفتار او تاثیر بگذارد آیات و روایات فراوانی در این زمینه وجود دارد

الم يعلم بأن الله يرى» (علق: ۱۴)؛ مگر نمی‌دانند که خداوند می‌بیند؟ اینکه انسان بداند در محضر خداوند است و تمامی اعمالش را می‌بیند او را ترغیب می‌کند به انجام اعمال نیک و خودداری از وحسن خلق نیز مطمئناً جز اعمال نیک انسان محسوب می‌شود. اگر بنده بداند که خدا آنچه او انجام می‌دهد می‌داند و او را می‌بیند موجب مسابقه و مباردت به طاعت و ترک معصیت می‌شود (16).

تبیین اصل: وقتی بنده ای خداوند را به علیم بودن بشناسد و باور داشته باشد که عالم محضر خداست و خداوند به اعمال تمام انسانها عالم است. می‌داند که اگر نسبت به دیگران رفتار پسندیده ای داشته باشد یا برعکس به دیگران ظلم، کند خداوند به اعمال او آگاه است و جزای اعمال او را خواهد داد یا ممکن است به علت شرم حضور و علم خداوند به عمل خطایی دست نزند و با دیگران با سوء خلق برخورد نکند. پس این اعتقاد سبب حسن خلق در فرد می‌شود.

در روایتی عقیده به این، موضوع کمترین مرتبه خداشناسی دانسته شده است.

علی بن محمد، عن سهل بن زیاد عن طاهر بن حاتم فی حال استقامته أنه کتب الی الرجل: ما الذی لا یجتزئ فی معرفه الخالق بدونه فکتب إلیه لم یزل عالماً و سامعاً و بصیراً و هو الفعّال لما یرید و سئل أبو جعفر ع عن یجتزأ بدون ذلك من معرفه الخالق فقال لیس کمثله شیء ولا یشبهه شیء لم یزل عالماً سمیعاً :

طاهر بن حاتم در زمانی که عقیده درست داشت و غالی نشده بود به حضرت ابوجعفر (علیه السلام) نوشت در خداشناسی مقداری که یکمتر از آن اکتفا نشود چیست؟ حضرت به او نوشت اینکه خدا همیشه دانا و شنوا و بیناست آنچه خواهد انجام دهد. و

حضرت ابو جعفر (علیه السلام) را پرسیدند از مقداری که در خداشناسی بکمتر از آن اکتفا نشود فرمود: اینکه چیزی مانند و شبیه او نیست، همیشه دانا و شنوا و بیناست (16).

از امام صادق (علیه السلام) آمده است که شخصی خدمتش عرض کرد مردی از دوستان شما اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) می‌گوید: خداوند متعال همواره سمیع بوده به وسیله گوش، و بصیر بوده به کمک چشم و عالم بوده به وسیله علم زائد بر ذات و قادر بوده به قدرت زائد بر ذات امام خشمگین شد و فرمود مَنْ قَالَ ذَلِكَ وَ دَانَ بِهِ فَهُوَ مُشْرِكٌ وَ لَيْسَ مِنْ وَلَاتِنَا عَلَى شَيْءٍ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى ذَاتَ عَلَامَةٍ سَمِيعَةٌ بَصِيرَةٌ قَادِرَةٌ: «کسی که این سخن را بگوید و به آن عقیده داشته باشد مشرک است و بهره ای از ولایت ما ندارد، خداوند متعال ذاتی است عین عالم و سمیع و بصیر و قادر و این صفات زائد بر ذات او نیست (17).

جدول ۱۲: استنتاج اصل چهارم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، اینکه انسان بداند در محضر خداوند است و تمامی اعمالش را می‌بیند او را ترغیب می‌کند.
گزاره واقع نگر مبنایی	انسان بداند در محضر خداوند است و تمامی اعمالش را می‌بیند او را ترغیب می‌کند
گزاره هنجاری	به انجام اعمال نیک و خودداری از وحسن خلق نیز مطمئن جز اعمال نیک انسان محسوب می‌شود.

جدول ۱۳: استنتاج روش از اصل سمیع و بصیر بودن خدا

گزاره تجویزی	دوری از عمل خطایی و با دیگران با سوء خلق برخورد نکردن
گزاره واقع نگر مصداقی	ترک گناه، کنترل رفتار و حسن خلق با مردم داشتن
گزاره تجویزی روشی	مبادرت به اطاعت و ترک معصیت و حسن خلق با مردم داشتن.

اصل ۵: ایمان و عمل صالح

با توجه به آیات نتیجه می‌شود که انسان داری روحی جاودانه می‌باشد که برانگیخته می‌شود از این رو تمام خصوصیات نفسانی خود را تا ابدیت همراه خویش دارید و اخلاق هم یکی از این خصوصیات می‌باشد می‌توان گفت از دیدگاه قرآن کریم، دو عنصر در شاکله انسان اثر می‌گذارد و شخصیت واقعی او را می‌سازد و انسانها را به رغم شباهت های ظاهری که باهم دارند از لحاظ باطنی و جوهری متفاوت می‌کند یکی علم و ایمان به خداوند و گفته های او است که قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ «زمر (۹)؛ آیا چنین کسی بهتر است یا آن کسی که او در طول شب در سجده و قیام اطاعت [خدا] می‌کند [و] از آخرت می‌ترسد و رحمت پروردگارش را امید دارد بگو آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند تنها خردمندانند که پند پذیرند. و «أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ» (سجده: ۱۸) ایمان و کفر لباس هایی نیستند که انسان بی آن که هویت خود را عوض کند، یکی از آنها را بپوشد. از دیدگاه قرآن تبدیل ایمان به کفر، گم کردن راه راست که همان خود واقعی انسان است به شمار می‌رود.

تبیین اصل: با توجه به آیات قرآن در می‌یابیم که ارزش های اخلاقی، هرگز به تبع فرد یا جامعه یا جنس افراد متفاوت

نمی‌شود. قرآن همواره ذات انسان را اعم از مرد یا زن عرب یا عجم معاصر نزول یا غیر معاصر مورد خطاب اخلاقی قرار می‌دهد و از

او می‌خواهد. تا ارزش های عینی اخلاقی را که جاودانه است پاس دارد در آیات متعددی، خداوند به صورت مطلق می‌فرماید: ایمان و عمل صالح سبب رستگاری است و این به، فرد ملت یا دوره خاصی اختصاص ندارد: «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ» (رعد: ۱۳) افزون بر این در برخی آیات تصریح شده است که این موضوع برای زن و مرد مساوی است مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ (غافر: ۴۰) گواه جاودانگی و ثبات ارزش های اخلاقی، خط فاصل ابدی است که خداوند بین دو گروه صالحان و گنهکاران در چگونگی زندگی و مرگ ایشان ترسیم می‌کند البته ناگفته پیداست که اصول اخلاقی ثابت می‌توانند مایه پیشرفت و تعالی افراد و جوامع باشند و آنان را اصلاح کنند و گر نه چنان چه اصول اخلاقی دست خوش تغییر و تحول باشند به جای نقش، آفرینی خود دنباله رو هر وضع و شرایط خواهند گردید.

هر یک از مفاسد اخلاقی ریشه‌هایی در درون جان انسان دارد با خود شناسی آن ریشه‌ها شناخته می‌شود و درمان این دردهای جانگاہ را آسان می‌سازد و به این ترتیب راه وصول به تهذیب را در برابر انسان هموار می‌کند از همه مهمتر این که خودشناسی بهترین راه برای خدا شناسی است (17).

از دیدگاه قرآن کریم انسان موجودی است دو بعدی یعنی فطرت انسانی هم دارای بعد مثبت معنوی است هم دارای بعد منفی (مادی) انسان هم می‌تواند سیر صعودی پیدا کند و هم سیر نزولی در نهاد او هم استعداد و گرایش به خیرها و نیکی‌ها وجود دارد، هم گرایش به شرها و زشتی‌ها انسان هم نفس لواهم و سرزنشگر دارد که او را به سوی خیرها و فضیلت‌ها هدایت می‌کند و هم نفس اماره دارد که او را به سوی رزائل و زشتی‌ها سوق می‌دهد (15).

جدول ۱۴: استنتاج اصل پنجم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، انسان داری روحی جاودانه می‌باشد که برانگیخته می‌شود از این رو تمام خصوصیات نفسانی خود را تا ابدیت همراه خویش دارید و اخلاق هم یکی از این خصوصیات می‌باشد.
گزاره واقع نگر مبنایی	پیروی از ارزش های اخلاقی و دوری از نفس اماره
گزاره هنجاری	گرایش به فضیلت های اخلاقی، خیر و نیکی به مردم

جدول ۱۵: استنتاج روش از اصل ایمان و عمل صالح

گزاره تجویزی	خود شناسی و ایمان به خدا انجام عمل صالح
گزاره واقع نگر مصداقی	حسن خلق با مردم، مردم داری و خوشرویی با در پرتو ایمان به خداوند یگانه
گزاره تجویزی روشی	داشتن ایمان و عمل صالح و توجه ویژه به مدارا کردن با مردم

اصل ۶: کمال جویی

کمال جویی یکی از گرایشات اصیل و فطری انسان است و هر شخصی در نهاد خود به دنبال رسیدن به کمال حقیقی خویش می‌باشد و برای رسیدن به آن از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کند. از طرفی هرکس برای قرار گرفتن در مسیر تکامل شیوه ای را بر می‌گزیند تا به غایت خود واصل شود در این میان عرفان اسلامی طریقه آن دسته از اهل معرفت است که برای تحصیل کمال حقیقی و وصول

به حق و حقیقت تهذیب نفس و سیر و سلوک الی الله را پیشنهاد می‌کند غایت این جهان بینی عرفا رسیدن انسان به مقام انسان کامل است که به لحاظ برخورداری از جایگاه ویژه در نظام هستی توانسته مظهر تام و کامل اسم اعظم الله و آئینه تمام نمای حق شود. چنانچه شهید گران قدر استاد مطهری می‌فرماید: «انسان کامل، عرفان انسانی است که به خدا می‌رسد وقتی به خدا، رسید مظهر کامل همه اسما و صفات الهی و آئینه ای می‌شود که ذات حق در او ظهور و تجلی می‌کند.

تبیین اصل: از دیدگاه قرآن کریم انسان موجودی است دو بعدی یعنی فطرت انسانی هم دارای بعد مثبت معنوی است هم دارای بعد منفی (مادی)، انسان هم می‌تواند سیر صعودی پیدا کند و هم سیر نزولی در نهاد او هم استعداد و گرایش به خیرها و نیکی‌ها وجود دارد، هم گرایش به شرها و زشتی‌ها انسان هم نفس لواحه و سرزنشگر دارد که او را به سوی خیرها و فضیلت‌ها هدایت می‌کند و هم نفس اماره دارد که او را به سوی رزائل و زشتی‌ها سوق می‌دهد (15).

کمال جویی یکی از گرایش‌های اصیل و فطری انسان است و هر شخصی در نهاد خود به دنبال رسیدن به کمال حقیقی خویش می‌باشد و برای رسیدن به آن از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کند. از طرفی هرکس برای قرار گرفتن در مسیر تکامل شیوه ای را بر می‌گزیند تا به غایت خود واصل شود در این میان عرفان اسلامی طریقه آن دسته از اهل معرفت است که برای تحصیل کمال حقیقی و وصول به حق و حقیقت تهذیب نفس و سیر و سلوک الی الله را پیشنهاد می‌کند غایت این جهان بینی عرفا رسیدن انسان به مقام انسان کامل است که به لحاظ برخورداری از جایگاه ویژه در نظام هستی توانسته مظهر تام و کامل اسم اعظم «الله» و آئینه تمام نمای حق شود. چنانچه شهید گران قدر استاد مطهری می‌فرماید انسان کامل، عرفان انسانی است که به خدا می‌رسد وقتی به خدا، رسید مظهر کامل همه اسما و صفات الهی و آئینه ای می‌شود که ذات حق در او ظهور و تجلی می‌کند.

مطهری می‌نویسد: وقتی انسان خود را موجودی برگزیده از طرف خداوند، خلیفه و جانشین او در زمین، نیمه ملکوتی، دارای فطرتی خدا آشنا، امانت دار خدا و مسئول خویش شدن و افراد دیگر دانست؛ احساس شرافت، کرامت و تعالی می‌کند و خویش شدن را از تن دادن به پستی‌ها برتر می‌شمارد و مقدسات اخلاقی و اجتماعی برایش معنی و ارزش پیدا می‌کند.

جدول ۱۶: استنتاج اصل ششم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، کمال جویی یکی از گرایش‌های اصیل و فطری انسان است و هر شخصی در نهاد خود به دنبال رسیدن به کمال حقیقی خویش می‌باشد.
گزاره واقع نگر مبنایی	برای قرار گرفتن در مسیر تکامل شیوه ای را بر می‌گزیند تا به غایت خود واصل شود.
گزاره هنجاری	امانت دار خدا و مسئول خویش شدن و افراد دیگر بودن؛ احساس شرافت، کرامت و تعالی داشتن

جدول ۱۷: استنتاج روش از اصل کمال جویی

گزاره تجویزی	انسان خویش شدن را از تن دادن به پستی‌ها برتر می‌شمارد و مقدسات اخلاقی و اجتماعی برایش معنی و ارزش پیدا می‌کند.
گزاره واقع نگر مصداقی	انجام عمل به خیرها و نیکی‌ها و دوری از شرها و زشتی‌ها و خیر رساندن به مردم
گزاره تجویزی روشی	تحصیل کمال حقیقی و وصول به حق و حقیقت تهذیب نفس و سیر و سلوک الی الله می‌باشد.

اصل ۷: کرامت انسانی

در بررسی افعال مربوط به ارزش های انسانی که در درون انسان خداوند به ودیعه گذاشته می توان به موارد به کرامت انسانی اشاره کرد. کرامت موهبتی است که از منظر قرآن مجید در بین مخلوقات ظاهری خداوند تنها مخصوص آدمی است و هیچ موجود زمینی دیگری به این شرافت توصیف نشده است. قرآن کریم می فرماید: « وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَحْشِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا » (اسراء: ۷۰)؛ و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا بر مرکبها بر نشانیدیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آن ها را بر بسیاری از آفریده های خود برتری آشکار دادیم.

این آیه بیان کننده برتری ذاتی تمام افراد، بشر حتی مشرکان و کافران بر بسیاری از مخلوقات یعنی جنها و حیوانات می داند و لکن نسبت به فرشتگان ذات و عمل آنان را افضل بر ذات و عمل انسان معرفی می نماید و تنها برای انسان این امکان را قائل می شود که بتواند با طی مراحل رشد و کمال و با به دست آوردن استعدادهای تازه و شکوفا کردن آن ها بر ملائکه نیز تفوق یابد (13).

در کتاب مفردات راجع به واژه کرم آمده است: هر گاه خدای تعالی با این واژه وصف، شود اسمی است برای احسان و نعمت بخشیدن ظاهر و روشن او مثل آیه ان ربی غنی کریم (نمل: ۱۰) و هر گاه انسان با این واژه وصف، شود اسمی است برای اخلاق و افعال پسندیده ای که از انسان ظاهر می شود او نشان از بزرگواری او دارد و واژه کریم تا وقتی که آن اخلاق و رفتار ظاهر نشود، گفته نمی شود (18).

همچنین آمده است اکرام و تکریم این است که بزرگداشتی یا سودی به انسان برسد که در آن نقصان و خواری نباشد یا چیزی که به او می رسد، او را کریم و شریف گرداند (18).

تبیین اصل: انسان از آن جهت کریم است که مورد بزرگداشت و تکریم خاص پروردگار خویش قرار گرفته است؛ پس این جایگاه و سوی خدا به انسان هدیه شده را باید قدر دانست و آن ها نیز بر مبنای احترامی و جایگاهی که خداوند در وجود او قرار داده باید نسبت به یکدیگر رئوف و مهربان بوده و خوشرویی و خوش اخلاقی باید حاکم بر اعمالشان باشد از آن جهت که همه انسان ها نزد خداوند دارای کرامتند.

مضمون بیشتر آیات در مورد ارزش های انسانی به این موضوع اشاره دارد که نفس انسان گرامی تر از آن است که به خاطر چیزهای پست، خود اخور و ذلیل کند و اُکرم نَفْسَکَ عَنْ كُلِّ دَنِيَّةٍ؛ «نفس خود را از هر صفت پست مرتبه گرامی این احساس کرامت نفس و عزتی که انسان از شناخت صحیح ارزش های خود کسب می کند؛ سبب می شود به انجام هر گناهی تن در ندهد و از آن جمله بدخلقی است. به علاوه وقتی انسان خدا را به داشتن صفاتی چون خلیفه بودن داشتن کرامت ذاتی و مظهر اسم اعظم بودن شناخت؛ مطمئناً دیگران را هم صاحب چنین صفاتی می داند و دیگر انسان ها را هم موجوداتی می داند که خداوند به طور خاص به آن ها توجه می کند. پس آن ها را برتر از آن می داند که با آن ها بدخلقی کند. بنابراین عدم شناخت صحیح انسان نسبت به خود و دیگران و خصوصیات و ارزش های آن ها این حق را از انسان صلب می کند که نسبت به هم نوع خود سوء خلق داشته باشد انسان به همان اندازه

که دارای ارزش‌ها و کرامات انسانی است می‌تواند دارای نقص‌ها و نیازهای باشد که او را از مسیر صحیح خلقت دور کند. اما می‌تواند با شناخت دقیق نقص‌ها در صدد رفع و بهبود و کنترل آن‌ها برآید.

جدول ۱۸: استنتاج اصل هفتم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، کرامت موهبتی است که در بین مخلوقات ظاهری خداوند تنها مخصوص آدمی است و هیچ موجود زمینی دیگری به این شرافت توصیف نشده است.
گزاره واقع نگر مبنایی	انسان می‌بایست با شناخت دقیق نقص‌ها در صدد رفع و بهبود و کنترل آن‌ها برآید.
گزاره هنجاری	شناخت صحیح انسان نسبت به خود و دیگران و خصوصیات و ارزش‌های آن‌ها مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۱۹: استنتاج روش از اصل کرامت انسانی

گزاره تجویزی	دور شدن از انجام هر گناهی و از جمله بدخلقی زمینه ساز کرامت انسانی است.
گزاره واقع نگر مصداقی	انسان باید نسبت به یکدیگر رثوف و مهربان بوده و خوشرویی و خوش اخلاقی باید حاکم بر اعمالشان باشد.
گزاره تجویزی روشی	به دست آوردن استعدادهای تازه و شکوفا کردن آنها

اصل ۸: اعتقاد به معاد

از جمله باورهای انسان، اعتقاد به این مهم است که دنیا گذرگاه و محل تربیت انسان و جایگاه تکامل است، نه قرارگاه دائمی و محل خوش گذرانی همین حد از شناخت باعث میشود انسان نه تنها به دنیا وابسته نباشد، بلکه موجبات تهذیب نفس و شد خود را نیز فراهم کن. و دنیا را بی ارزشتر و زود گذرتر از آن بداند که به خاطر کسب نعمت‌های زود گذر دنیا بخواهد با دیگر انسان‌ها بد خلقی کند؛ چون می‌داند به زودی فرصت او در دنیا تمام خواهد شد.

و تنها همین اعمال خیر وی برایش باقی می‌ماند. آنچه ساحران در انتهای آیه ۷۲ سوره مبارکه طه آورده اند، چیزی شبیه به همین مضمون است: «إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» (طه: ۷۲)؛ پس هر حکمی می‌خواهی بکن که تنها در این زندگی دنیاست که تو احکم میرانی و این نشان می‌دهد که آن‌ها به این حد از شناخت رسیده بودند که دنیا خوشی‌ها و ناخوشی‌های آن خواهد گذشت و تنها آمرزش و ثوابی که خدای موسی به آن وعده داده است باقی خواهد ماند. «إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِنُغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى» (طه ۷۳)؛ ما به پروردگارمان ایمان آوردیم تا گناهان ما و آن سحری که ما را بدان واداشتی بر ما ببخشاید، و خدا بهتر و پایدارتر است.

به علاوه در سوره عنکبوت دنیا را لهو و لعب معرفی کرده است و می‌فرماید: «وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ» (عنکبوت ۶۴)؛ این زندگی دنیا جز سرگرمی و بازیچه نیست و زندگی حقیقی همانا [در] سرای آخرت است ای کاش می‌دانستند در تفسیر المیزان ذیل همین آیه آمد است همانطور که بچه‌ها بر سر بازی داد و فریاد راه بر سر آن نزاع می‌کنند، جز وهم و خیال چیزی نیست، مردم نیز بر سر امور دنیوی نیز با یکدیگر می‌جنگند، با اینکه آنچه این ستمگران بر سر آن تکالب می‌کنند چیزی جز اوهام نیستند... (۱۳).

در حدیثی امام علی (علیه السلام) صفاتی مانند حرص و طمع، ریا را از صفات دنیا دوستان می‌شمردند إِنَّ الدُّنْيَا مَشْغَلَةٌ عَنْ غَيْرِهَا وَلَمْ يَصْبِ صَاحِبُهَا مِنْهَا شَيْئًا إِلَّا فَتَحَتْ لَهُ حِرْصًا عَلَيْهَا وَ لَهْجًا بِهَا وَ لَنْ يَسْتَعْنِيَ صَاحِبُهَا بِمَا نَالَ فِيهَا عَمَّا لَمْ يَبْلُغْ مِنْهَا؛ برآستی که دنیا آدمی را به کلی سرگرم خود می‌سازد و دنیا پرست به چیزی از آن نرسد، مگر آن که باب حرص و شیفتگی به آن بر رویش گشوده شود و به آنچه از این دنیا دست یافته اکتفا نمی‌کند تا در پی چیزی که بدست نیاورده نرود (3).

تبیین اصل: تاثیر گذاری هر کدام از این صفات در بدخلقی واضح است؛ زیرا هر کسی که بود و نبود دنیا نزد او مساوی باشد، حسد، دشمنی و نزاع که از اسباب سوء خلق است از او دور میشود چرا که اینها از نتیاج دنیا دوستی است (19). پس می‌توان نتیجه گرفت وابستگی نداشتن به دنیا سبب حسن خلق می‌شود.

ویژگی بعدی دنیا این است که جهان باطل و عبث آفریده نشده است و هدف های حکیمانه ای در خلقت جهان و انسان در کار است. أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ « (مومنون: ۱۱۵)؛ آیا پنداشتید که شما را بی‌هوده آفریده ایم و اینکه شما به سوی ما بازگردانیده نمی‌شوید؟ هدف خلقت تکامل باشد یا به قول مولف میزان پدید آمدن انسان کامل سبب می‌شود انسان تمام هم و غم های خود را صرف فراهم آوردن مقدمات این هدف کند. مطمئناً یکی از مقدمات رسیدن انسان به کمال حسن خلق است. یکی از هدف هایی که برای خلقت ذکر شده است و سبب حسن خلق می‌شود آزمایش است: «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (ملک ۲)؛ همان که مرگ و زندگی را پدید آورد تا شما را بیازماید که کدامتان نیکو کار ترید و اوست ارجمند آمرزنده این آیه بیانگر هدف از خلقت و مرگ و زندگی است که وسیله ای است برای اینکه خوب از بد متمایز شود و این امتحان برای پاداش و کیفری است که بشر با آن مواجه خواهد شد (13).

انسانی که دنیا را سراسر از ابتلا و آزمایش می‌داند سعی می‌کند کاملاً پسندیده رفتار کند تا در امتحان های الهی سربلند بیرون آید. یکی از مصداق های رفتار پسندیده حسن خلق است. یکی دیگر از ویژگی های جهان این است که جهانی ابدی و جاویدان به دنبال این جهان می‌آید و بازگشت همه انسان‌ها به سوی مبدا آفرینش است. در روایت زیر مشخص شده است که چگونه شناخت جهان هستی و هدفمند بودن آن سبب خوش رفتاری امام با دوستان در آن شرایط سخت می‌شود. خبر فوت فرزند امام صادق علیه السلام را در حالی که ایشان با دوستانشان سر سفره بودند به امام دادند. ایشان لبخندی زدند و خواستند تا غذا را بیاورند و آن‌ها سر سفره نشستند ... دوستان امام از عکس العمل ایشان تعجب کردند و در این باره از امام پرسیدند امام فرمودند: «ما لي لا أكون كما ترون و قد جاءني خبرُ أصدقِ الصادقين، اني ميت و آياكم، ان قوماً عَرَفُوا الموت فلم ينكروا ما يحفظُهُ الموت مِنْهُمْ و سَلَمُوا لَأَمْرِ خَالِقِهِمْ عَزَّوَجَلَّ؛ چرا اینگونه نباشم در حالی که از راستگوترین راستگویان به من خبر رسیده که من و شما نیز خواهیم مرد. سپس فرمود: همانا گروهی از مردم وارسته دنیا مرگ را می‌شناسند و آنچه را که مرگ از آن‌ها به خاطر سپرده انکار نمی‌کنند. همچنین به سبب برخورداری از صفت توکل امور زندگی خود را به خالق عز وجل واگذار می‌کنند (15).

جدول ۲۰: استنتاج اصل هشتم حسن خلق مطلوب در معلم

هدف تربیتی	مطابق آیات و روایات، این زندگی دنیا جز سرگرمی و بازیچه نیست و زندگی حقیقی همانا [در] سرای آخرت است. جهانی ابدی و جاویدان به دنبال این جهان می‌آید و بازگشت همه انسان‌ها به سوی مبدأ آفرینش است
گزاره واقع نگر مبنایی	انسانی که دنیا را سراسر از ابتلا و آزمایش می‌داند سعی می‌کند کاملاً پسندیده رفتار کند تا در امتحان های الهی سربلند بیرون آید.
گزاره هنجاری	وابستگی نداشتن به دنیا سبب حسن خلق می‌شود.

جدول ۲۱: استنتاج روش از اصل اعتقاد به معاد

گزاره تجویزی	داشتن اعتقاد راسخ به معاد، دور شدن از حسد، دشمنی و نزاع که از اسباب سوء خلق است.
گزاره واقع نگر مصداقی	تهذیب نفس و رشد خود را انسان فراهم کند و دنیا را بی ارزشتر و زود گذرتر از آن بداند که به خاطر کسب نعمت های زود گذر دنیا بخواهد با دیگر انسان‌ها بد خلقی کند.
گزاره تجویزی روشی	انجام دادن اعمال خیر، داشتن خوش رویی و حسن خلق با مردم و دوری از حرص و طمع، ربا

بحث و نتیجه گیری

از دیدگاه اسلام، اگر انسان مسلمان از نظر فضایل اخلاقی پیشرفت کند، ممکن است به مقامی برسد که از آسمان و زمین و فرشتگان برتر شود. فضایل اخلاقی نقش اساسی در تربیت روحی و معنوی انسان دارد و سبب می‌شود که انسان برای ارزش های والای انسانی بها قائل شده و همواره خدا را ناظر اعمال خود ببیند. فضایل اخلاقی به انسان می‌آموزد که وظایف دشوار، سنگین و پیچیده را در مسیر بحرانی زندگی و کاری با پیروی از چه اصولی انجام دهد تا در مقابل خداوند و وجدان خود شرمندة نشود و از آرامش روانی برخوردار گردد. از آن جایی که اسلام یک دین اجتماعی است و در آن آرمان‌ها و ایده های جمع گرا فراوان دیده می‌شود در کتب روایی و نیز نهج البلاغه که یکی از مهم ترین منابع این دین است، جامعه و اجتماع در حال جامعه مورد عتاب و خطاب واقع گردیده است. بر اساس آیات ۴۳ و ۴۴ سوره طه، دستور خوش رویی و برخورد خوب با افراد، شامل دشمنان نیز می شوند، مخصوصاً در مقام دعوت آن‌ها به سوی حق، از این رو هنگامی که حضرت موسی (علیه السلام) مأمور می‌شود پیام الهی را به فرعون برساند، طغیانگری که بنی اسرائیل را به بردگی کشانده، با این خطاب مواجه می‌شود: (تو و برادرت هارون به سوی فرعون بروید که طغیان کرده است، اما به نرمی با او سخن بگویید شاید متذکر شود یا [از خدا] بترسد)؛ «إِذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ * فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا * لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ». این تعبیر نشان می دهد که اگر امر به معروف و نهی از منکر و دعوت به سوی حق، همراه با نرمش و برخورد محبت آمیز باشد، امید می رود که در سنگدل ترین افراد نیز اثر بگذارد. در تفاوت بین «يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ»، می توان گفت، اگر شما با سخنان نرم و ملایم با او روبرو شوید، لکن با صراحت و قاطعیت سخن بگویید، ممکن است با پذیرش دلائل منطقی، از اعماق جان ایمان بیاورد، و چنانچه ایمان نیاورد، ممکن است از ترس مجازات الهی از مخالفت و کارشکنی در طریق ایمان دیگران دست بردارد. آیه ۱۵۹ سوره آل عمران، «حسن خلق» را به عنوان یکی از ویژگی های اخلاقی پیامبر (صلی الله علیه وآله)، و یکی از عوامل پیشرفت او در جامعه اسلامی ذکر کرده، و می فرماید: (به خاطر رحمت الهی در برابر آن‌ها نرم و مهربان شدی، و اگر خشن و سنگدل بودی از اطراف تو

پراکنده می شدند؛ «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَافْتَضُوا مِنْ حَوْلِكَ». بنابراین خلق و خوی نیکوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) یک رحمت الهی درباره او و درباره تمام امت بود. و به یقین این نرمش، مهربانی، حسن و خلق در هر انسانی، مایه رحمت و برکت است در قرآن کریم آیات زیادی وجود دارد که مسأله تزکیه (پاک نمودن) نفس را به طور جدی مطرح کرده است، که این خود اهتمام بالای خدای متعال را نسبت به کسب اخلاق نیکو و پیراستن خلق های نکوهیده از سوی انسان ها، نشان می دهد. به عنوان نمونه در سوره شمس می فرماید: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا». هر کس نفس خود را پاک و تزکیه کرده، رستگار شده * و آن کس که نفس خویش را با معصیت و گناه آلوده ساخته، نومید و محروم گشته است.^۱ در بعضی از آیات قرآن بحث تعلیم و تزکیه با هم آمده و در بیشتر آن ها خدای متعال پیش از طرح مسأله تعلیم و آموزش، به بیان تزکیه نفس پرداخته است. از این آیات، هم اهمیّت تزکیه نفس آشکار می شود و هم از طرفی می توان استفاده کرد که تعلیم بدون تزکیه در مقام بندگی و کمال انسان اثر مطلوبی نخواهد داشت. خدای عزّ و جلّ می فرماید: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يَزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ». خداوند بر مؤمنان منت نهاد [نعمت بزرگی بخشید] هنگامی که در میان آن ها، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آن ها بخواند، و آن ها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند.^۲ هدف اصلی از تعلیمات انبیاء و اولیاء همان تزکیه است و تزکیه راه سعادت و رستگاری بشر می باشد. انسان با سر سپردن و اطاعت از دستورات خداوند که از طریق کتب آسمانی و انبیائش برای بشر فرستاده است، نفس خود را از آلودگی های شیطانی و اخلاق ذمیمه پیراسته نموده و در مسیر عبودیت و بندگی خدای متعال موفق و سعادتمند خواهد شد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

^۱ سوره شمس/ آیه ۹ و ۱۰

^۲ سوره آل عمران/ آیه ۱۶۴

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

1. Javadi Amoli A. Shari'at dar Ayineh-ye Ma'refat (Sharia in the Mirror of Gnosis): Raja Cultural Publishing Center; 1993. 93 p.
2. Ali Akbar K, Shahroudi MR, Abbaei Koopae M, Koochanani G. A Study of Good Morals and Their Effects from the Perspective of the Quran and Hadith with an Emphasis on Lifestyle Reform. Safineh. 2020;17(69):10-26.
3. Feyz Kashani M. Al-Mahajjat al-Bayda fi Tahdhib al-Ihya'. Qom: Jame'eh-ye Modarresin-e Qom; 2004.
4. Makarim Shirazi N. Amthal al-Quran. Qom: Imam Ali (a.s.) Seminary Publications; 2015.
5. Naraqi MMM. Elm-e Akhlaq-e Eslami (Islamic Ethics, Translation of Jame' al-Sa'adat). Tehran: Hekmat Publications; 1998.
6. Mazandarani MS. Sharh al-Kafi. Tehran: Al-Maktabat al-Islamiya; 2003. 287 p.
7. Ibn Manzur MiM. Lisan al-Arab. Beirut: Dar Sadir; 1993. 85 p.
8. A'Rafi A. Fiqh-e Tarbiyati (Educational Jurisprudence). Qom: Hawzah and University Research Institute; 2008.
9. Beheshti M. Akhlaq va Tarbiyat-e Akhlaghi (Ethics and Moral Education). Ma'aref. 2002(10).
10. Bagheri K. Negah-e Dobareh be Tarbiyat-e Eslami (A Second Look at Islamic Education). Tehran: Madreseh; 2008.
11. Naraqi M. Tarjomeh-ye Matn-e Kamel-e Jame' al-Sa'adat (Translation of the Complete Text of Jame' al-Sa'adat): Ghaem Al-e Ali; 2015. 343 p.
12. Shokouhi G. Ta'lim va Tarbiyat va Marahil-e An (Education and its Stages). Mashhad: Astan Quds Razavi; 1988.
13. Tabataba'i SMH. Tafsir al-Mizan. Qom: Jame'eh-ye Hawzeh-ye Elmiyeh-ye Qom; 1995.
14. Tabarsi Farahani FiH. Makarim al-Akhlaq. Tehran 2003.
15. Hurr Amili MiH. Wasa'il al-Shi'a. Qom: Al al-Bayt Institute; 2003.
16. Kulayni MiYqiI. Al-Kafi. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiya; 1986. 244 p.
17. Majlisi MB. Bihar al-Anwar. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiya Publications; 2025.
18. Raghbi Isfahani MiH. Al-Mufradat fi Alfaz al-Quran al-Karim. Damascus 1983.
19. Hosseini SJfS. Asalib al-Ma'ani fi al-Quran. Qom: Bustan-e Ketab; 2006.